

<https://helda.helsinki.fi>

Subjektivt och intersubjektivt nog : Om grammatikalisering och bruk i ljuset av Paul Sinebrychoffs brevväxling kring 1900

Lindström, Jan

University of Vaasa
2018-06-10

Lindström , J & Lindström Tiedemann , T 2018 , Subjektivt och intersubjektivt nog : Om grammatikalisering och bruk i ljuset av Paul Sinebrychoffs brevväxling kring 1900 . i H Lönnroth , B Haagensen , M Kvist & K Sandvad West (red) , Studier i svensk språkhistoria 14 . Vaasan yliopiston tutkimuksia , vol. 305 , University of Vaasa , Vaasa , s. 180-197 .

<http://hdl.handle.net/10138/243079>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

SUBJEKTIVT OCH INTERSUBJEKTIVT *NOG*. OM GRAMMATIKALISERING OCH BRUK I LJUSET AV PAUL SINEBRYCHOFFS BREVVÄXLING KRING 1900

Jan Lindström & Therese Lindström Tiedemann

Nog (appr. ‘surely’) is a common clausal adverbial or modal particle in Swedish. The word historically meant ‘enough’, but has developed into an epistemic marker of subjective certainty which can also be used intersubjectively, for example, to ask for the hearer’s consent. In this article we investigate how the particle was used around the turn of the last century in correspondence between the Finland-Swedish art collector Paul Sinebryhoff and various people in Sweden from whom he bought art. Our study shows that there are no referential uses (corresponding to ‘enough’) in the material, even though we can still find them today (as we show in examples from dramatic dialogue from the 1990s). We have mainly found subjective modal uses, but we also note that there are slightly more intersubjective uses in the Finland-Swedish letters. However, we claim that this is hardly attributable to a difference in the varieties; rather, this is the result of the participation framework. It is the Finland-Swedish art collector who is seeking agreement, concessions and services from his addressees, and this outward orientation merges with the functions of *nog* in his correspondence.

1 Inledning

Nog hör till svenskans enstaviga och i synnerhet i talspråk vanliga modala satsadverbial eller modalpartiklar tillsammans med *ju*, *väl* och *nu* (för termerna, se SAG 4:95, 117, Lindström 2008:95, Aijmer 2016). Eftersom vår analys i det följande innesluter användningar både som adverb och pragmatisk partikel hänvisar vi till *nog* antingen med beteckningen referentiellt eller modalt adverb. Den modala betydelsen hos *nog* har med epistemiska förhållanden att göra: talaren tar ställning till säkerhetsgraden i det sagda, t.ex. *Det är nog brev-bäraren som hörs i trappan* (se *nog* i SAOB). Den epistemiska användningen kan härledas till en tidigare referentiell betydelse ‘tillräckligt’ som i *Skiner solen blir det vin nog* (SAOB, se även Borgstam 1977). Den här referentiella betydelsen finns också kvar i det produktiva mönstret adjektiv eller particip + *nog*, t.ex. *dumt nog*, *egendomligt nog*, *ledsamt nog*, med vilket talaren gör en bedömning eller värdering (se Malmgren 2014, SAOB s.v. *nog*, kategori II:2, SAG 4:110).

I denna artikel koncentrerar vi oss på olika epistemiska användningar av *nog* såsom de framkommer främst i en affärsbrevväxling kring sekelskiftet 1900. Vi är särskilt intresserade av den pragmatiska betydelsevariation som *nog* härvid uppvisar och huruvida användningarna som vi noterat kan ses som resultat av *subjektifiering* eller *intersubjektifiering*. Detta har att göra med utvecklingen från en referentiell till en (mer) pragmatisk betydelse som beskrivits som grammatikalisering (bl.a. Traugott 1989, 1995, 1999, 2003, 2014a, 2014b, Lehti-Eklund 1990, 2002, Aijmer & Simon-Vandenberg 2011) eller pragmatikalisering (bl.a. Erman & Kotsinas 1993, Aijmer 1997).

I Svenska Akademiens ordbok (SAOB) noteras ett modalt (satsadverbiellt) bruk av *nog* (kategori III). Här listas fyra betydelser som representerar sådana pragmatiska användningar som intresserar oss främst:

1. beteckning för (subjektiv) visshet; *Wänner finnas nogh när dhe intet behöfwes*. SAOB ur Grubb 551 (1665)
2. beteckning för sannolikhet; *Bölden går nog bort af sig sielf*. SAOB ur Lagerström *Westph.* 59 (1737)
3. för att förstärka en vädjan; *Nog kan väl fröken ta ledigt någon annan kväll, se jag måste absolut vara borta i kväll*. SAOB ur SvD (B) 1945 nr 196, s. 10
4. uttryck för medgivande; *”Nog går jag, om du inte går” sade Sten*. SAOB ur KalSvFolkskV 1902 s. 49

Det är inte alltid lätt att dra en gräns mellan betydelserna 1 och 2, men den förre framträder klarare om utsagan gäller sådant som talaren själv bäst kan bedöma (*Jag hörde nog!*) eller när *nog* inleder satsen och är mer betonat: *Så nog finns det krut i er kvinnokamp* (se SAG 4:118). Denna första betydelse är också allmänt förekommande i finlandssvenska, medan betydelse 2 numera är mer utbredd i Sverige – en skillnad i bruk (jfr Bergroth 1917/1928, Saari 1979, 1995) som faktiskt kan leda till missförstånd mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar (se Lindström & Norrby 2016).

Vi presenterar nu först vårt syfte (kapitel 2), följt av en presentation av det material vi använt (kapitel 3). Sedan redogör vi för tidigare studier av det pragmatiska *nog* (kapitel 4), följt av ett kapitel (5) som ger en orientering om subjektivitet/subjektifiering och intersubjektivet/intersubjektifiering. Efter detta presenteras vår analys (kapitel 6) och sammanfattning (kapitel 7).

2 Syfte

Vi undersöker *nog* speciellt vid en tidpunkt kring förra sekelskiftet för att få en bättre förståelse för dess historiska användning. Vi kommer att utgå från processerna *subjektifiering* och *intersubjektifiering* (Traugott 2003, 2014a, 2014b). Analysen gör således ett bidrag till forskningen om grammatikalisering från referentiella betydelser till pragmatiska funktioner, där ett språkligt uttryck blir mer talarorienterat (subjektivt) eller mottagarorienterat (intersubjektivt). Dessa beskrivs av Traugott (2014a:12) som interpersonliga funktioner i en kommunikativ grammatik. Studien kan även anses vara den första som sätter den intersubjektiva pragmatiska betydelsepotentialen hos ordet *nog* i förgrunden.

Vi studerar hur *nogs* pragmatiska funktioner kan definieras i den kontext där de förekommer i ett historiskt brevmaterial och redogör för ordets och funktionernas distribution mellan olika skribenter. Dessutom försöker vi se om vi redan i detta tidiga läge ser någon tendens till skillnad mellan den finlandssvenska och den sverigesvenska användningen av *nog*, eftersom en sådan skillnad uppmärksammats i samtiden av Bergroth (1917/1928).

3 Material

Studien baseras främst på *Paul Sinebrychoffs brevsamling*. Sinebrychoff (1859–1917) var en fabrikör och konstsammlare som skrev många brev angående förhandlingar kring konstaffärer. Det unika med samlingen är att han inte bara sparade de svar han fick utan också kopierade sina egna brev och sparade dessa. Därigenom tycks mer eller mindre kompletta brevkedjor finnas bevarade, även om vissa brev gått förlorade och hans egna kopior kanske i något fall inte är exakt ordagranna med de brev som han sände i väg. Breven har tillhandahållits av Sinebrychoffs konstmuseum som i mitten av 2000-talet kontaktade ämnet nordiska språk vid Helsingfors universitet för att få hjälp med translittereringen av breven i samband med utgivningen därav. Breven finns således i elektronisk form och är därför relativt enkelt sökbara t.ex. med konkordansprogram.¹

Brevkedjorna som vi studerat har skrivits under perioden 1899–1904 och består av ca 47 000 ord totalt, dvs. bara en del av breven är hittills inklassificerade i kedjor. Mottagarna i Sverige är konstsammlaren Axel Durling, amanuensen vid Nordiska museet i Stockholm Osvald Sirén (som dock var finlandssvensk men

¹ Breven finns numera också som elektronisk korpus både i svenskt original och i finsk översättning: https://korp.csc.fi/?mode=swedish#?lang=sv&corpus=sinebrychoff_orig. Ett urval av dem finns på webbsidorna för Sinebrychoffs konstmuseum, där de dessutom kan ses i ursprunglig handskriven form.

bosatt i Sverige sedan 1899) och Bukowskis konsthandel som representeras av två olika personer (biträdet och senare delägaren Sigrid Lindqvist och Dr Carl Ulrik Palm, Bukowskis direktör och ägare från 1900). Det förekommer också att Sinebrychoff adresserar sina brev till företaget Bukowski som helhet och att S. Lindqvist ofta undertecknar i företagets namn men genom sig själv.²

Om vi relaterar antalet modala *nog* i denna lilla huvudkorpus till antalet ord utan att närmare gå in på deras användning och funktion, så ser vi en viss skillnad mellan de olika varieteterna i att *nog* är något frekventare i det sverigesvenska materialet och att en person, Sigrid Lindqvist, använder *nog* mycket oftare än männen.³

Tabell 1. Andelen *nog* i korpusen som kan ses som modalt adverb

	Finlands- svenska	ppm ⁴	Sverige- svenska	ppm
Axel Durling			11/11 662	9
Osvald Sirén	6/11 041	5		
S. Lindqvist			7/2 066	34
C. U. Palm			3/4 180	7
P. Sinebrychoff	19/18 079	11		
SUMMA	25/29 120	9	21/17 908	12

Vi har även undersökt en del brev som i nuläget inte är inklassificerade i dessa kedjor, där dock vissa kan komma att sorteras in i kedjorna i framtiden. Förutom denna brevsamling har vi också använt korpusen *Svensk dramadiolog under tre sekler* som referensmaterial. Denna textkorpus innehåller 45 oavkortade dramer från 1725–2000 bestående av ca 800 000 ord (Melander Marttala & Strömquist 2001). De flesta dramerna är skrivna på svenska som prosa, men för 1700-talet har en del översättningar tagits med, bl.a. *Tartuffe* som vi använt i vår näranalys.

4 Tidigare studier av pragmatiskt *nog*

Betydelser hos *nog* finns beskrivna i Svenska Akademiens ordbok (se inledningen ovan) och Svenska Akademiens grammatik (SAG 4:117). SAG kategoriserar *nog* som *modalt satsadverbial* och säger att *nog* har två huvudsakliga användningar: 1) visa på att talaren tycker att det sagda är troligt, 2) för att intyga att något är

² Informationen om mottagarna är baserad på ett kommande kapitel av Hanna Lehti-Eklund (se även Lehti-Eklund & Silén 2014).

³ Vad gäller förekomsten av *nog* har Saari (1979) undersökt dess frekvens i sverigesvenska och i finlandssvenska, samt i tornedalssvenska utifrån antal *nog* i förhållande till antal (makro)syntaxer. Helsingforssvenskan var då rikast på *nog*.

⁴ Relativ frekvens per miljoner ord.

sant. Grammatiken påpekar också en skillnad gentemot *väl* eftersom *nog* inte kan användas för att be lyssnaren bekräfta något, dvs. i frågefunktion. Den andra betydelsen kan enligt SAG innebära en markering av att talaren verkligen ska hålla sitt löfte eller en hotelse. Dessutom påpekas det att om *nog* inleder ett påstående om något som lyssnaren antas kunna avgöra bättre än talaren så kan det leda till att det får ”karaktär av vädjan eller fråga”, t.ex. ”*Nog* lagar du kärnan åt mig?” (SAG 4:118, se även Aijmer 2016:164 samt modal betydelse 3 i SAOB och i inledningen ovan). Enligt Aijmer (2016:157) kan ordets koppling till om talaren har bra grunder för att anse något som sant tolkas som att *nog* är subjektivt eller talarorienterat. Aijmer menar även att *nog* kan markera hövlighet, t.ex. som ett sätt att mildra ett uttalande som utan mildring skulle kunna uppfattas som stötande av den andre, t.ex. ”Jag kan nog inte svara på den frågan, herr Orloff” (Aijmer 2016:159–160, jfr även 161–162). Sådana användningar, i likhet med de vädjande, kan anses som intersubjektiva.

Som nämnts ovan finns det tidigare studier av skillnader i bruket mellan finlandssvenskan och sverigesvenskan (se även SAG 4:118). I en rätt berömd passus konstaterar Bergroth (1917/1928:135) att ”vårt finlandssvenska vardagstal utmärker sig [...] genom ett överflödigt bruk av till betydelsen försvagade småord”. Här går Bergroth sedan vidare och beträffande *nog* nämner att ordet i allmänhet används mer i Finland och särskilt ofta i satsinitial position. Frekvensskillnaden bekräftas av Saari (1979:238) som relaterar förekomsten av *nog* till hundra meningsmakrosyntagmer: frekvensen för *nog* i Helsingforssvenskan blev därmed 15,4, vilket var klart mer än i sverigesvenskt material (Borås 3,6, Tornedalen 8,2).

I en senare studie påpekar Saari (1995:77) att det är svårt att bedöma om *nogs* speciella användning i finlandssvenska beror på arkaism eller finsk påverkan (jfr finskans *kyllä*). Hon menar att ”[s]åväl syntaktiskt som pragmatiskt sammanfaller den finska och den finlandssvenska användningen av ordet så gott som helt”. Samtidigt påpekar hon att *nog* i sverigesvenska ofta har ”en annan betydelse, ’troligen’ [...] som i finlandssvenskan är sällsynt”. Hon tolkar denna skillnad som påverkan från finskans *kyllä* som inte kan ha betydelsen ’troligen’ (Saari 1995:94). Sedan väljer Saari (1995:103) att i slutänden härröra det finlandssvenska bruket till ett ålderdomligare bruk som bland annat är dokumenterat i SAOB (se vår inledning).

Vad gäller sverigesvenskt samtalsspråk noterar Nilsson (2005:136) att *nog* i praktiken aldrig förekommer satsinitialt i hennes (västsvenska) material och rätt sällan i final position. Detta återspeglar Bergroths (1917/1928, se ovan) iakttagelse att medial position är vanligare i språkbruket i Sverige än i Finland.

Bland ordets funktioner noterar Nilsson kategorier som sannolikhetsgraderande, hypotetiskt, förmildrande och osäkerhetsmarkör, dvs. funktioner som mest sammanhänger med betydelsen 'troligen'.

5 Subjektivitet/-fiering och intersubjektivitet/-fiering

Studiet av den subjektiva och intersubjektiva användningen av adverb och diskursmarkörer kan sägas ta sin start i Traugotts arbete (t.ex. 1989, 1995). Det man kallar för *subjektiv* användning karaktäriseras av det som säger något om talarens tro och inställning till propositionen som uttrycks. Traugott och Dasher (2002:174) formulerar detta som så att "SP[eaker]/W[riter] uses the adverbials to make explicit his or her commitment to the truth of the utterance". Brems m.fl. (2014:1) har också beskrivit studiet av *subjektivitet* (*subjectivity*) som utforskandet av hur talarens involvering yttrar sig lexikalt, grammatiskt och genom konstruktionsval. Det är fråga om en process där subjektifieringen ökar som del av att talaren/skrivaren⁵ synliggör sin inställning till uttalandet (Traugott & Dasher 2002:174). Detta kan inkludera också koncessiva och kontrastiva yttranden, vilka, om än dialogiskt orienterade, utgår från talarens perspektiv (Traugott & Dasher 2002:174, Traugott 2014a:12–13). Typiskt är alltså att det finns en slags orientering inåt talaren själv: det handlar om talarens slutsatser och argument, vilka skulle kunna göras explicit med omskrivningar som "jag tror, tycker, känner x" (se Traugott 2014a:18). Med termen *subjektifiering* (*subjectification*) avses den diakrona process som leder till att ett uttryck utvecklar mer och mer subjektiva funktioner i stället för konkret referentiella (Traugott 2014a:9).

Med *intersubjektiv* användning menar man något som visar på att talaren orienterar sig mot mottagarens (förmodade) inställning, kunskap eller sociala identitet. Det kan röra sig om att man söker en viss interaktion, t.ex. fråga–svar. Orienteringen är således typiskt utåtriktad mot den man kommunicerar med och handlar om mottagarens deltagande och eventuellt en förhandling med denne. En förtydligande omskrivning skulle i detta fall vara något som "jag hoppas/vill att du håller med och förstår" (se Traugott 2014a:18), eller "jag antar att du (redan) vet/känner till detta". Traugott och Dasher (2002:174) menar också att om diskursmarkörer används som gardering ("hedge"), för att exempelvis mildra ett påstående "with the purpose of acknowledging the addressee's actual or possible objections", så är detta en intersubjektiv användning. De säger också att denna typ av betydelser (dvs. *hedge*) ofta har en koppling till epistemiska

⁵ Vi kommer nedan endast att tala om "talaren" men detta innefattar även den som skriver.

betydelser (ibid. 174–175). Sådana intersubjektiva dimensioner av pragmatiska markörer har hittills studerats i en begränsad omfattning (Brems m.fl. 2014:1), men kan identifieras i en del studier av grammatikalisering. Med *intersubjektifiering* (*intersubjectification*) avses den diakrona process under vilken ett uttryck börjar utveckla mer och mer intersubjektiva, dvs. mottagarorienterade användningar (Traugott 2014a:9). Engelskans *surely* och *no doubt*, som funktionellt i viss mån liknar *nog*, har diskuterats av Traugott (2014a, 2014b) vad gäller deras utveckling i anslutning till subjektifiering och intersubjektifiering, och där speciellt det förra evolverat åt intersubjektiva håll.

Traugott och Dasher (2002:281) har formulerat en hypotes om att intersubjektiva (eller interpersonliga) användningar föregås av subjektiva i den språkhistoriska utvecklingsprocessen, men i en senare studie visar Traugott (2014a:88) evidens som motsäger hypotesen. Eftersom vårt huvudmaterial inte är diakront är frågan om grammatikaliseringsgången utanför vår analytiska räckvidd. Vi har dock resultat som talar för att subjektifiering och intersubjektifiering sannolikt är parallella processer i en utveckling från ett referentiellt bruk mot ett pragmatiskt.

Traugott (2014a:20–21) diskuterar problemet med att objektivt undersöka pragmatik i (historiska) korpusar, eftersom vi t.ex. inte kan fråga vad talarna/skrivarna menade. Men hon påpekar att man med hjälp av t.ex. parafraaser kan försöka säkerställa exempelvis om säkerheten ligger hos en referent som beskrivs eller hos talaren. I det senare fallet kan utsagan innehålla uttryck som anger talarperspektiv (*jag tror/tycker att...*) eller de går att tolka in i sammanhanget. Intersubjektiva bruk kan på liknande sätt identifieras genom en parafras som anger en orientering mot den andres kognitiva värld, t.ex. *jag hoppas/vill att du håller med/förstår* (se Traugott 2014a:21). Förekomsten av tilltal, t.ex. subjekt i andra person, vinklar också en användning åt det intersubjektiva hållet (Traugott 2014b:85).

Vi ansluter oss till ovanstående resonemang, när vi i vår analys kategoriserat användningar av *nog* som referentiella, subjektiva eller intersubjektiva. I referentiella användningar är ursprungsbetydelsen 'tillräckligt' påtaglig (t.ex. *Hafver jag icke wijsat ståndachtighet nog mot Valere?*).⁶ I subjektiva användningar gör talaren en bedömning av visshetsgraden i det sagda, men mottagaren har inte tillgång till de fakta som talaren har (t.ex. *Jag kan nog betala detsamma som svenska samlare*).⁷ Intersubjektiva användningar karaktäriseras av mer öppenhet i visshetsbedömningen och den kan relateras till mottagaren (t.ex. *Ni minnes*

⁶ Ur *Tartuffe* (1731), *Svensk dramadialog*.

⁷ Ur Sinebrychoffs brev till Bukowskis 18/12 1901.

nog vilka jag menar).⁸ Ofta kan intersubjektiva användningar röra mottagarens minne, kunskap eller förmåga.

I praktiken är inte en vattentät kategorisering så enkel, eftersom intersubjektifierade uttryck ofta är multifunktionella, bevarande något av den ursprungliga funktionella potentialen (se Traugott 2014a:10), något som i allmänhet karakteriserar uttryck som genomgått grammatikalisering (se t.ex. Hopper 1991). I vår kategorisering har vi tagit fasta på kontextuella vinkar av ovanstående slag: är det ”jag” som hävdar något eller inkluderas mottagaren, vem kan rimligtvis veta bäst om det sagda? Som utdragen nedan visar kan uppdraget ändå vara klurigt. Bakgrunden till frågan (1) och responsen (2) är att Sinebrychoff varit intresserad av en sekretär som Bukowskis varit på väg att skaffa åt honom på auktion; det blev dock ingenting av detta eftersom priset blev så högt. I sitt svar till Sinebrychoff (2) konstaterar S. Lindqvist att det *nog* hade gått att betala för en man som honom.

1. Porslinet var förtjusande och att jag ej fick sekretären, har ej vidare gått mig till sinnes, ty jag antager att den blef betydligt öfver betald. (Sinebrychoff till Bukowskis 10/5 1904.)
2. Jag var riktigt glad när jag läste att H H ej saknar sekretären ty det är ju så svårt att ropa på en sak så högt för en person som ej sett varan. Den var mycket vacker, men var **nog** [betalb.] (Sigrid Lindqvist till Sinebrychoff 18/5 1904.)⁹

Lindqvist är den som i första hand kunde bedöma om varan var värd priset och hon kan tänkas ha haft en viss uppfattning om den andres tillgångar också – såtillvida är bruket subjektivt (’jag antar’). Men samtidigt antar hon något som mottagaren vet bäst (om dennes tillgångar) och kan tänkas kunna bekräfta, vilket lägger till en intersubjektiv aspekt.

6 Analys: subjektiva och intersubjektiva dimensioner av *nog*

Som nämnts ovan är antalet *nog* något fler i den sverigesvenska delen av brevkedjekorpusen än i den finlandssvenska (se tabell 1). Tittar vi på andelen per skribent ser vi också att det är ganska jämnt mellan de flesta manliga skribenterna, men en klar skillnad i andelen *nog* syns i Sigrid Lindqvists brev (34 ppm). Männenn ligger mellan 5–10 ppm, så hon har 3–6 gånger fler *nog*.

⁸ Ur Sinebrychoffs brev till Sigrid Lindqvist 4/10 1901.

⁹ Vi använder fetstil för att markera *nog* i exempelutdragen.

Sigrid Lindqvist, senare Carlsund, var den som ofta svarade på Sinebrychoffs brev till Bukowski och hjälpte honom med många inköp. Hennes brev innehåller uppskattningar om värden och råd om hur Sinebrychoff bör handla, som gör det naturligt att hon vill använda subjektiva *nog* som markör för att detta är något hon personligen kan bedöma, med de fakta hon har tillgång till:

3. Att säga hvad porträttet kan vara värdt är mycket svårt, men **nog** tycker jag man godt kan betala för detsamma omkring 300 kronor. (Sigrid Lindqvist till Sinebrychoff 14/10 1901.)
4. Något riktigt vackert i tafvelväg har inte kommit in medan jag varit borta, men hoppas jag att snart få något, men inte gossporträttet, ty det sitter **nog** ännu fast. (Sigrid Lindqvist till Sinebrychoff 14/7 1904.)

Samtidigt ser vi att det kan finnas en tendens i Sigrid Lindqvists brev att *nog* kan kunna tolkas som en anhållan om att adressaten förhoppningsvis ska hålla med, t.ex. i det första exemplet ovan. Vi bedömer dock (3) som i första hand subjektivt på grund av den tydliga subjektiva förankringen i *tycker jag*.

Genom kategorisering av *nog*-användningarna i brevmaterialet får vi följande indelning mellan referentiella, subjektiva och intersubjektiva användningar som redovisas i tabell 2 nedan.

Tabell 2. Antal fall av *nog* i referentiell, subjektiv och intersubjektiv betydelse

	Finlandssvenska	Sverigesvenska	TOTALT
Referentiell ¹⁰	0	0	0
Subjektiv	17 6 ppm	18 10 ppm	35 7 ppm
Intersubjektiv	8 3 ppm	3 2 ppm	11 2 ppm
SUMMA	25/29 120 9 ppm	21/17 908 12 ppm	46/47 028 10 ppm

I hela materialet finns det fler subjektiva användningar av *nog* än intersubjektiva. Samma ordning ser vi också i de två varieteterna, även om de sverigesvenska skribenterna skiljer ut sig på så vis att de har lite mindre intersubjektiva användningar än de finlandssvenska och ganska mycket mer subjektiva. Detta innebär också att om vi jämför andelen subjektiv och intersubjektiv användning är skillnaden i sverigesvenska mycket större (sv.sv. subj.

¹⁰ Nio *nog* faller utanför denna studie. Det rör sig om *nog* som använts i kombination med adjektiv i t-form (*dumt nog*); se Malmgren (2014) och SAG (4:110). Detta bör ses som en speciell konstruktion och tas därför inte med i denna studie.

86 %, intersubj. 14 %; jfr fi.sv. subj. 68 %, intersubj. 32 %). I det finlandssvenska materialet är också den subjektiva användningen vanligast, men den intersubjektiva användningen är dock något vanligare än i det sverigesvenska materialet i relation till antalet ord. Det förefaller rimligt att fördelningsmönstret förklaras av relationerna och rollerna mellan skrivarna. De intersubjektiva användningarna är tydligen vanligare hos Sinebrychoff (4 ppm jämfört med 0–2 ppm hos de andra) därför att det är han som försöker förhandla sig till att få köpa det han vill ha (till ett pris som är bra för honom) och påverka andra; se tabell 3.

Tabell 3. Subjektiva och intersubjektiva *nog*/person

	Subjektiv	ppm	Intersubjektiv	ppm
Axel Durling	9	8	2	2
Osvald Sirén	5	5	1	1
S. Lindqvist	7	34	0	–
C. U. Palm	2	5	1	2
P. Sinebrychoff	12	7	7	4
SUMMA	35		11	

I det följande tar vi en närmare titt på subjektiva och intersubjektiva användningar av *nog* i brevmaterialet, men vi inleder först med en diskussion av några referentiella fall som hämtats från korpusen *Svensk dramadialog*.

6.1 Referentiellt *nog*

Referentiellt *nog* förekommer alltså inte i den brevsamling vi arbetat med. Det som finns är satsinledande konstruktioner med adjektiv/particip + *nog* (t.ex. *Dumt nog stod ej angifvet i katalogen*).¹¹ Vi har dock uteslutit dessa från våra beräkningar och vår analys, emedan uttryckssättet förtjänar att bli analyserat som en egen konstruktionsresurs. Konstruktionen finns främst i det sverigesvenska materialet och i Osvald Siréns del av det finlandssvenska, men Sirén var då också bosatt i Sverige så man kan fundera om detta är något som varit vanligare i Sverige.

Eftersom grammatikaliseringsscenariot gör det troligt att det skett en utveckling från referentiell till subjektiv betydelse så ville vi ta fram tidigare material för att se om vi där hittade mer av det referentiella bruket, möjligen under utveckling mot det mer pragmatiska. Därtill har vi också konsulterat senare material i samma kontrollerande syfte. I korpusen *Svensk dramadialog* hittar vi flera fall

¹¹ Osvald Sirén till Sinebrychoff 20/3 1902.

av referentiellt *nog* i betydelsen 'tillräcklig mängd', exempelvis i dramat *Tartuffe* (1731):

5. VALERIUS: Ney, nu är det **nog**; nu hafwer hon allaredan mer än förmycket giordt narr utaf mig (*Tartuffe*, 1731.)
6. MARIANA: Hafwer jag icke wijsat ståndachtighet **nog** emot Valere? Wist **nog** är det, at himmelen förbiuder et eller annat werldzligt Nöje (*Tartuffe*, 1731.)

I det senare fallet i (6) kan vi skönja en potentiell utveckling från referentiell betydelse mot epistemisk, från 'tillräcklig' kunskap till gradering av kunskap. Denna övergång i funktion har möjligen skett just i samband med uttryck som har med det epistemiska att göra, som i följande exempel, *Det är sant nog* (fortfarande ur *Tartuffe*), där dock sambandet med en referentiell ursprungsbetydelse också är påtagligt:

7. CLEANTES: Efter han hafwer sådana Wapn i händerna emot eder som han hafwer, så haden I icke bordt låta det komma så wida som skedt är.

ORGON: Det är sant **nog**, men hwad skal man göra dertil? (*Tartuffe*, 1731.)

Det är vanligt för de äldsta dramerna i korpusen att *nog* ofta postmodifierar ett ord, såsom i *ståndachtighet nog*, *högt nog*, *sant nog*.¹² Detta kan säga något om grammatikaliseringsstadiet: det referentiella ursprungsbruket är fortfarande starkt närvarande både i betydelse och i konstruktionssätt. Den nya modala funktionen har definitivt slagit rot när den sammanfaller med en ny syntaktisk distribution (satsinitial eller -medial position, t.ex. *Nog är det sant*, *Det är sant*), dvs. då det nya uttryckssättet har *konstruktioniserats* (se Traugott & Trousdale 2013, Traugott 2014b:79).

För att länka denna diskussion till dagens bruk kan vi notera att dramakorpusen även innehåller referentiella *nog* i det modernare materialet från 1990-talet:

8. STIG: Det gjorde ni inte alls. Tänk er att det går en osynlig linje på marken här. Det här är ert, och det här är vårt, och så pratar vi inte mer med varandra. Nu får det vara **nog**. (*Människor i solen*, Jonas Gardell 1997.)

¹² Preferensen för denna ordföljd i äldre språkbruk kan också ha gett upphov till konstruktionen *x:t nog* (t.ex. *Dumt nog stod ej angifvet i katalogen*), som Malmgren (2014) kopplat ihop med engelskans *x:ly enough* (t.ex. *curiously enough*).

9. BARBRO: Min mamma till exempel. Hon var ju en fullständig idiot. Hon klarade ju ingenting. Hon klarade inte av sin moderskärlek. Det fanns ingen modersroll som var liten **nog** för hennes format. Det fanns ingenting som var litet **nog** för hennes format. Hon var absolut inkompetent i alla sammanhang. (*Idlaflickorna*, Kristina Lugn 1993.)

Detta vittnar om att bruket fortfarande är levande, samtidigt som den satsinitiala och -mediala omgivningen är reserverad för modala användningar av ordet.

6.2 Subjektivt *nog*

I brevmaterialet hittar vi framförallt fall av subjektiv betydelse, t.ex. i (10):

10. Det var det vackraste af dervarande Scheffel-porträtt, ehuru väl ett Svea Hofrätt tillhörigt dylikt porträtt **nog** låg öfver i konstvärde. (Durling till Sinebrychoff 28/10 1900.)

Här tolkar vi det som att detta *nog* uttrycker ett 'antar jag', 'utifrån min kunskap eller förmåga att bedöma'.

Vi har noterat att närvaron av negation har tendensen att föra tolkningen av *nog* i riktning mot talarens subjektiva visshet: att bestrida ett sakförhållande innebär ett subjektivt (och ofta affektivt) ställningstagande vid uttryck av oenighet (se Dik 1997:176). Vi visar ett exempel från brevkedjan med Durling (11), där denne är förbannad på det låga bud Sinebrychoff gett hans tavla och där han kommer med tilläggsmotiveringar till ett högre pris, något som också understryker skrivarens visshet:

11. I sjelfva verket var **nog** detta pris icke så högt, enär National-museum gick med vid försäljningen ända till 2,800 kronor och dess ombud afstod, först sedan det blifvit klart att köparen skulle betala nästan hvad som helst. (Durling till Sinebrychoff 3/9 1899.)

Enligt SAG (4:118) framträder betydelsen av subjektiv visshet klarare då *nog* inleder en sats. Följande exempel, återigen Durling till Sinebrychoff, belyser detta bruk. Notera att den subjektiva vissheten understryks med tillägget "derom är jag öfvertygad":

12. **Nog** komma vi öfverens till ömsesidig belåtenhet, derom är jag öfvertygad! (Durling till Sinebrychoff 16/10 1899.)

Denna utsaga utgör en lättad respons på komplicerade förhandlingar (jfr ex. 11 ovan och 14 nedan): Sinebrychoff är intresserad av att köpa en tavla av Durling,

medan denne vill ha en silverkanna som finns i Sinebrychoffs ägo.¹³ Efter ett antal förvecklingar har Sinebrychoff i brevet som Durling här svarar på signalerat att det finns möjligheter till en lösning: ”Vi skola hoppas att vi därvid kunna komma till en uppgörelse som tillfredsställer oss båda.” Det finns sålunda dialogiska aspekter på (12): det är fråga om en respons och den formuleras i första person pluralis. Det avgörande är dock skrivarens kraftfulla subjektiva bekräftelse. Det är en funktion som i övrigt ofta samförekommer med satsinitialt *nog*, t.ex. i kombination med svordomar som i *Nog fan finns det pengar* (se SAG 4:118).

6.3 Intersubjektivt *nog*

I brevmaterialet finns också flera användningar som snarast bör tolkas som intersubjektiva. Den intersubjektiva betydelsen framkommer när brevväxlingen rör en förhandling och brevskrivaren söker den andres medhåll eller när brevskrivaren antar något om vad den andra vet (eller kan eller minns). Detta förekommer främst i Sinebrychoffs egna brev, men det finns också exempel i Palms, Durlings och Siréns och är därigenom representerat i såväl sverigesvenska som finlandssvenska.

Ett exempel på en användning där skrivaren gör ett antagande om den andres kunskaper finns i det följande:

13. Ehuru Ni **nog** torde hafva Eder bekant allt som är känt rörande Gyllenståhlska familjen, bifogar jag här en afskrift af mina anteckningar om första innehafvaren af den mång[---] kannan. (Sinebrychoff till Durling 13/10 1899.)

Här hänvisar Sinebrychoff till någonting som hör till Durlings kunskapsområde (den Gyllenståhlska familjen), och som handling är det något som förutsätter dennes acceptans, om än inte nödvändigtvis en explicit respons.

Även utmanande, och inte bara samförståndssökande, handlingar hör enligt Traugott (2014a) till sådana som kan kategoriseras som intersubjektiva – såväl en vädjan som en utmaning är responsökande handlingar. En missnöjd respons från Durling på Sinebrychoffs låga bud på en tavla belyser detta på ett intressant sätt:

14. Detta blir **nog** vår sista tafvelaffär, ty ”Flöjtblåsaren” säljer jag icke för erbjudna 1,500 kronor och von Bredas älskliga barnporträtt vill jag alls icke sälja. (Durling till Sinebrychoff 3/9 1899.)

¹³ Dessa förhandlingar är beskrivna i Lehti-Eklund & Silén (2014).

Durlings handling utgör en hotelse som presenterar strandade affärer som ett tänkbart resultat, men resultatet är något som Sinebrychoff har möjlighet att påverka med en tillmötesgående handling (vilken han de facto kommer med i brevet som svarar på det aktuella brevet; jfr analysen i samband med ex. 12). Vi kan också notera i senare brev att deras affärer, inklusive tavelaffärer, med varandra fortsätter även flera år efter denna kris – utmaningen fick sålunda tydligen en tillfredsställande respons.

Mottagarorientering och intersubjektiv funktion blir vidare påtaglig när en utsaga formuleras med tilltal i andra person, t.ex. *Ni vet nog...*, *Nog borde ni dessutom veta att...* Tilltalet har *du*-form i breven mellan Osvald Sirén och Paul Sinebrychoff, men annars används det formella *Ni*, som t.ex. i (13). Detta sammanhänger med att Sirén och Sinebrychoff hade en närmare relation till varandra, medan de övriga deltagarna mest var affärsbekanta.

7 Sammanfattning

Med denna analys har vi försökt kasta ljus över grammatikaliseringen av adverbet *nog* i riktning mot modala användningar, som har såväl subjektiva som intersubjektiva dimensioner. Eftersom vårt huvudsakliga material utgörs av en brevväxling från några år kring förra sekelskiftet får vi emellertid bara ett utsnitt av utvecklingen: i vilket skede av processen *nog* var under perioden ifråga.

Referentiellt *nog* förekommer inte i breven, bortsett från konstruktionen adjektiv/particip + *nog*, som t.ex. kan inleda satser (*Dumt nog stod ej angifvet i katalogen*). Att referentiellt *nog* inte förekommer har snarast med topikerna att göra – i övrigt är det en funktion som fortfarande är levande, och belagt t.ex. i de nyare dramerna i *Svensk dramadiolog*. Däremot visar de äldre dramerna i korpusen att referentiellt *nog* är mycket vanligt och att ordet i övrigt gärna används som efterställd modifierare (*Det är sant nog ...*). Vi ser att *nog* blir rörligare i satsen när det får mer pragmatiska (modala) användningar, i initial och medial position (*Nog komma vi öfverens ...; Detta blir nog vår sista tafvelaffär ...*). Därmed sammanhänger utvecklingen av nya funktioner med uppkomsten av en ny syntaktisk distribution, dvs. det handlar om konstruktionalisering.

Vi kan i breven se att *nog* böjer sig för både subjektiva och intersubjektiva användningar, vilket för tankarna till Traugotts (2014a, 2014b) beskrivningar av *surely* som har i viss mån liknande semantik. Subjektiva användningar har med talarens (skrivarens) visshet och betoning av den att göra (... *men nog tycker jag man godt kan betala ...*). Breven innehåller främst subjektiva *nog*, men det finns

också kontexter där *nog* enligt vår analys har utvecklat intersubjektiv funktionspotential. Dessa användningar förekommer i utsagor där talaren tilltalar, vädjar till eller utmanar den andre eller hänvisar till vad den andre bör veta eller kunna (*Ehuru Ni nog torde hafva Eder bekant ...*). Vi ser också att dessa funktioner är vanligare i de brev som Sinebrychoff skrivit, vilket vi tolkar som beroende av deltagarrollerna. Det är nämligen Sinebrychoff som oftast är den som försöker förhandla och påverka de andra för att få till en god affär för sig själv, medan Bukowskis och Durling har i uppgift att försöka uppfylla hans önskningar. Detta betyder också att vi inte utgående från detta material kan säga något om var de sverigesvenska och finlandssvenska varieteterna ligger i förhållande till varandra. Trots att intersubjektivt *nog* är vanligare i de finlandssvenska breven tolkar vi detta enligt nuvarande analys som en tillfällighet som har med materialets art att göra.

Vår tentativa slutsats är således att subjektifiering och intersubjektifiering är olika sidor av samma mynt som kommit till genom en process där ett referentiellt uttryck börjat utveckla interpersonliga funktioner. Vilken sida som kommer i förgrunden i ett aktuellt fall har då främst med kontexten – ämnet, talarrelationer och handlingstyper – att göra. Icke desto mindre vore det intressant att mer allmänt undersöka hur subjektiva respektive intersubjektiva sidor av *nog* profilerar sig i de svenska och finländska varieteterna och om detta har något att göra med att *nog* numera uppfattas som epistemiskt svagare i Sverige än i Finland.

Litteratur

Aijmer, Karin 1997. *I think* – an English modal particle. I: Toril Swan & Olaf Jansen Westvik (red.). *Modality in Germanic Languages. Historical and comparative perspectives*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. S. 1–47.

Aijmer, Karin 2016. The Swedish modal particle *nog*. A contrastive analysis. *Nordic Journal of English Studies* 15:3. S. 149–170.

Aijmer, Karin & Anne-Marie Simon-Vandenberg 2011. Pragmatic markers. I: Jan Zienkowski, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (red.). *Discursive pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. S. 223–247.

Bergroth, Hugo 1917/1928. *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.

Borgstam, Stina 1977. *Nog är tillräckligt*. *Nysvenska studier* 57. S. 217–226.

Brems, Lieselotte, Lobke Ghesquière & Freek Van de Velde 2014. Intersections of intersubjectivity. I: Lieselotte Brems, Lobke Ghesquière & Freek Van de Velde (red.). *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse – Theoretical and descriptive advances*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. S. 1–5.

Dik, Simon C. 1997. *The theory of functional grammar. Part 2: Complex and derived constructions*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Erman, Britt & Ulla-Britt Kotsinas 1993. Pragmaticalization: the case of *ba* and *you know*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. S. 76–92.

Hopper, Paul 1991. On some principles of grammaticization. I: Elizabeth Closs Traugott & Bernd Heine (red.). *Approaches to Grammaticalization*. Vol I. Amsterdam: Benjamins. S. 17–36.

Lehti-Eklund, Hanna 1990. *Från adverb till markör i text. Studier i semantisk-syntaktisk utveckling i äldre svenska*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Lehti-Eklund, Hanna 2002. Om *att* som diskursmarkör. *Språk och stil* 11. S. 81–118.

Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén 2014. En brevkedja från 1899 – utbyte av varor och tjänster. I: Jan Lindström m.fl. (red.). *Svenskans beskrivning 33*. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 246–255.

Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning – introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Lindström, Jan & Catrin Norrby 2016. *Nog är det tillräckligt*. *Språktidningen* 8/2016. S. 26–31.

Malmgren, Sven-Göran 2014. *Konstigt nog, klokt nog ... Om en ganska ny typ av satsadverb i svenskan och andra språk*. I: Karin Helgesson m.fl. (red.). *Fint språk*. Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. S. 109–115.

Melander Marttala, Ulla & Siv Strömquist 2001. *Korpusen Svensk dramadialog: användarhandbok*. Uppsala: Uppsala universitet.

Nilsson, Jenny 2005. *Adverb i interaktion*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Saari, Mirja 1979. Om adverbena *ju, nog* och *väl*. *Festskrift till Björn Pettersson 29.12.1979*. Tammerfors: Tammerfors universitet. S. 219–243.

Saari, Mirja 1995. ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. *Folkmålsstudier* 36. S. 15–108.

SAG = *Svenska Akademiens grammatik* 1999. Band 4. Författad av Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson. Stockholm: Svenska Akademien.

SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Svenska Akademien.

Svensk dramadialog under tre sekler. Tillgänglig: <http://www.nordiska.uu.se/forskning/projekt/drama>.

Traugott, Elizabeth Closs 1989. On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change. *Language* 65:1. S. 31–55.

Traugott, Elizabeth Closs 1995. The role and the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. Konferenspresentation från *International Conference on Historical Linguistics*, Manchester, Storbritannien 1995. Version 11/97. Tillgänglig: <http://web.stanford.edu/~traugott/ect-papers-online.html>.

Traugott, Elizabeth Closs 1999. From subjectification to inter-subjectification. Konferenspresentation vid Workshop on Historical pragmatics, Fourteenth International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, Canada juli 1999.

Traugott, Elizabeth Closs 2003. From subjectification to inter-subjectification. I: Raymond Hickey (red.). *Motives for language change*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 124–139.

Traugott, Elizabeth Closs 2014a. Intersubjectivity and clause periphery. I: Lieselotte Brems, Lobke Ghesquière & Freek Van de Velde (red.). *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse – Theoretical and descriptive advances*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins S. 7–27.

Traugott, Elizabeth Closs 2014b. On the function of the epistemic adverbs *surely* and *no doubt* at the left and right peripheries of the clause. I: Kate Beeching & Ulrich Detges (red.). *Discourse functions at the left and right periphery. Crosslinguistic investigations of language use and language change*. Leiden/Boston: Brill. S. 72–91.

Traugott, Elizabeth Closs & Richard B. Dasher 2002. *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Traugott, Elizabeth Closs & Graeme Trousdale 2013. *Constructionalization and constructional change*. Oxford: Oxford University Press.